

حسد و حسدورزی از منظر نهج الفصاحه

مهری حاجی رضایی^۱

چکیده

حسد عبارت است از آرزوی زوال نعمت از کسی که استحقاق آن را دارد، چه بسا حسود علاوه بر تمنای روانی در زوال نعمت، سعی و کوشش می کند که لطمه ای به محسود وارد کند؛ ولی در مورد شخص حسود باعث به هم خوردن آسایش و آرامش او می شود. حسد آمیزه ای از کینه جویی و ترس است. از آثار حسد می توان به موارد زیان های اجتماعی و زیان های فردی حسد اشاره نمود. از آنجا که حسد در وجود همه انسان ها به صورت کم و بیش وجود دارد، منشاء شناساندن حسد و مفاصد آن به افراد جامعه لازم است. از طرفی این رذیله که از گناهان کبیره و دارای عقوبت اخروی است، اگر درمان نشود، رذایل دیگری به همراه دارد که منجر به سقوط انسان خواهد شد.

در این مقاله سعی شده با روش توصیفی، کتابخانه ای و با استفاده از کتاب گرانقدر نهج الفصاحه که منبع عظیمی از روایات پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می باشد به علل و انواع حسد، راه های برخورد با آن و مدیریت صحیح سختی ها پرداخته شود تا حل شبهه، برای افراد زیادی که این شبهه، سر چشمه ی شبهات بسیاری برای آن هاست، شود.

واژگان کلیدی: حسد، نهج الفصاحه، مراتب حسد، اسباب حسد، آثار حسد، درمان حسد

---

^۱ طلبه ی حوزه ی علمیه النجیبه، کوشک، خمینی شهر، اصفهان، شهریور ۱۴۰۳

مقدمه

شکی نیست که همه خواهان نیک بختی و سعادت هستند و برای رسیدن به این هدف بزرگ، راهی جز تصفیه و تزکیه نفس، یعنی کسب مکارم و فضائل و دوری از رذایل اخلاق، وجود ندارد که انبیاء و اولیاء کرام (علیه السلام) بر این طریقت رفته و طالبان حقیقت را بر این راه دعوت کرده اند.

قرآن کریم بر این مطالب تاکید کرده و می فرماید: «وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا... قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا. وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا»؛ به راستی رستگار شد آن کس که نفس خویش را از آلودگی پاک کرد و زیان کار شد آن کس که خود را آلوده ساخت.»

یکی از رذایل اخلاقی که باعث می شود انسان خود را آلوده کند و زیان کار شود، حسد است، که باعث می شود انسانی به انسان دیگر بدخواه باشد. این صفت از گناهان کبیره است و در اخبار و روایات زیادی به نهی و منع آن اشاره شده است که یکی از راه های شناخت آن مراجعه به کتاب نهج الفصاحه سخنان گران سنگ و گوهر بار پیامبر (صلی الله علیه و آل و سلم) می باشد که می تواند چراغ راهی در کج راه های زندگی و منبع ارشاد و هدایت انسان به سوی فلاح و رستگاری و سعادت باشد. خورشید پر فروغ رسالت پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آل و سلم) هرگز غروبی نیست و تلالو سخنان گوهر بار پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) همیشه در تاریخ جاوید و ماندنی است. این مجموعه ارزشمند دارای ۳۲۲۴ روایت است که به طور کلی حدود ۳۵ روایت که به طور عام ۲۵ روایت به طور خاص حدود ۱۰ روایت به مسئله ی حسد پرداخته است. همچنین یکی از مهم ترین علل پرداختن به موضوع حسد، بروز و ظهور بیش از اندازه آن در زندگی ها و ازدواج هایی است که امروزه صورت می گیرد و به خاطر حسد و چشم و هم چشمی منجر به طلاق می شود. حسد را می توان از زمان آفرینش انسان و حسادت قابیل و هابیل و همچنین برادران حضرت یوسف و به چاه انداختن او دانست.

در این زمینه کتبی هم چون :

۱. کتاب معراج السعادت به نویسندگی احمد نراقی

این کتاب یکی از بهترین کتاب های اخلاقی است که نویسنده به شرح فضایل و رذایل اخلاقی می پردازد و در بحث رذایل با الهام از آیات و روایات صفت زشت را تبیین می کند.

۲. کتاب حسد به نویسندگی رضا صدر

۳. کتاب چگونه با حسادت مقابله کنیم؟ نوشته ی پل ای موک؛ ترجمه ی ربابه حیدری

مقالاتی چون:

۱. مقاله پیامد شناسی حسد از نظر قرآن و روایات، فصلنامه اخلاقی شماره ۳۸

یافته های این نویسنده برای ما مهم است که این مقاله ارائه تقریر تبیین جدید از رویکرد اسلام درباره ی پیامد های حسد بر اساس آموزه های قرآن کریم و تفاسیر آن است.

۲. مقاله پیشگیری و تبیین و درمان حسد با تکیه بر منابع اسلامی

نویسندگان آن ابوالقاسم ولی زاده و محمد مهدی ولی زاده هستند. یافته های نویسندگان در این مقاله با استفاده از قرآن کریم، تفاسیر و کتب روایی، راهکارهایی برای پیشگیری در درمان حسد ارائه کرده اند و بیشتر جنبه ی عاطفی و شناختی و رفتاری دارد.

در خصوص حسد مقالات متعددی نوشته شده که همگی از دیدگاه یک نویسنده یا یک مکتب، به آن پرداختند اما تاکنون مقاله ای که با استفاده از روایات نهج الفصاحه به این مسئله پرداخته شده باشد وجود ندارد و بنده شخصا تمام روایات نهج الفصاحه را خوانده و مطالب مرتبط با این موضوع را جدا دسته بندی کرده ام که سختی کار را برای من دو چندان کرد و امیدوارم اساتید بزرگوار با دیده منت بر این تحقیق بنگرند و ایراد های آن را با دیده چشم پوشی بر من ببخشند.

در این مقاله سعی شده با روش توصیفی و کتابخانه ای و با نگاه ویژه به احادیث نهج الفصاحه به مسئله ی حسد و حسدورزی پرداخته شود که می تواند وجه تمایزی از مقالات نگاشته شده ی قبلی باشد و در هشت فصل : مفهوم شناسی حسد، ریشه های حسد، تفاوت حسد و غبطه، انگیزه های حسد، مراتب حسد، پیامد های حسد در زندگی فردی و اجتماعی، ویژگی های انسان حسود از دیدگاه مفسران و راه های درمان حسد نگاشته شده است.

مفهوم شناسی حسد

حسد در لغت: بد خواهی ، خواستار بودن، زوال نعمت و سعادت دیگری را گویند.^۱ راغب می گوید: «حسد آرزوی از دست دادن نعمت کسی است که مستحق آن نعمت است و گاه همراه این آرزو تلاشی هم در زوال نعمت صورت می گیرد.^۲ ابن منظور در لسان العرب می گوید: «إِذَا تَمَنَّى أَنْ نَتَّحِلَّ إِلَيْهِ نِعْمَتَهُ وَفَضِيلَتَهُ أَوْ يَسْلِبَهُمَا هُوَ؛ هنگامی که درخواست می کنی که فضیلت یا نعمت شخصی از او گرفته شود یا از او سلب شود.»^۳ جوهری: «حسد آرزوی نابودی نعمتی است که محسود دارد.^۴ آیه ی قرآن: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ؛ بگو پناه می برم به خدای فلق ... از شر بدخواه آنگاه که بد خواهی کند.» این ماده در قرآن کریم بیش از پنج بار نیامده است.^۵

حسد در اصطلاح: حسد آرزوی زوال نعمت از کسی است که سزاوار داشتن آن نعمت است و شخص حسود علاوه بر آرزوی قلبی چه بسا کوشش در زوال آن نعمت می کند.^۶ امام علی در یک روایت می فرمایند: «الْحَسْدُ عَيْبُ فَاضِحٌ وَ شِحُ فَادِحٌ لَا يَشْفِي صَاحِبَهُ إِلَّا بَلُوغُ آمَالِهِ فِيمَنْ يَحْسُدُهُ؛ حسد عیبی رسوا و بخلی سهمگین است و حسود تا به آرزوی خود درباره محسودش نرسد آرام نمی گیرد.»^۷ در نهج الفصاحه آمده است: «أَقْلُ النَّاسِ لَذَّةَ الْحَسُودِ؛ کمترین مردمی که لذت می برند حسود است.» زیرا بیشترین عمر خود را در حسرت چیز هایی می گذرانند که دیگران دارند ولی او ندارد.^۸

مروری بر روایات نهج الفصاحه

نهج الفصاحه مجموعه ای گرانسنگ از احادیث و سخنان حضرت محمد (صلی الله علیه و آل و سلم) می باشد که می تواند چراغ راهی در کج راه های زندگی و منبع ارشاد و هدایت انسان به سوی رستگاری و سعادت باشد. این مجموعه ارزشمند دارای ۳۲۲۴ روایت است که به طور کلی ۳۵ روایت به موضوع حسد پرداخته که ۲۵ روایت

^۱ دهخدا، لغت نامه، ص ۱۶۲۳

^۲ مفردات راغب، ماده ی حسد، ص ۱۲۵

^۳ لسان العرب ، ابن منظور ، جمال الدین ، ج ۳ ، ص ۱۴۸

^۴ همان ، ج ۳ ، ص ۷۸

^۵ فلق

^۶ مفردات راغب اصفهانی، ماده ی حسد

^۷ موحدی، یک هزار حدیث، ص ۱۳۹

^۸ میرزایی، نهج الفصاحه ، حدیث ۱۲۷۶ ، ص ۲۲۶

عام و کلی و ۱۰ روایت خاص و جزئی است که در این ۱۰ روایت به انگیزه ها و راههای درمان حسد اشاره شده است.

عوامل و ریشه های حسد

۱. خودپرستی:

یکی از ریشه های حسد عجب و خودپرستی است. عجب به جز خویشتن دوستی است که هر انسانی به حب فطرت، دارایی آن است و منشا همه ی ترقیات است و حب و بقا و آسایش و حب تکامل و ترقی از آن بر می خیزد. مراد از عجب خودپسندی است که انسان همه چیز خود را پسندیده بداند و نقصی در آن قائل نشود.^۱ همان طور که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) می فرمایند: «إِنَّ الْعُجْبَ لِيُحِبُّ عَمَلَ سَبْعِينَ سَنَةً؛ همانا خودپسندی عمل هفتاد سال انسان را نابود می کند زیرا اعمالش با اخلاص نبوده است.»^۲ «فَقَالُوا أَنْوَمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا؛ و می گفتند: آیا به دو بشری مثل خود ایمان بیاوریم؟»^۳ بنابراین از رسیدن کسانی مانند آنان به مرتبه ی وحی و رسالت تعجب می کردند و از این رو حسد می بردند بی آن که قصد تکبر یا ریاست یا دشمنی یا ... این ها موجبات حسد را داشته باشند و گاهی حسد چندان قوت می گیرد که صاحب آن هر نعمتی را که از برای هر کس ببیند از برای خود خواهد.

۲. خودفروشی:

دومین ریشه ی حسد تکبر و خودفروشی است و به عبارت دیگر بزرگ فروشی، این صفت رذیله، اگر در کسی یافت شود دوست می دارد که خود را از دیگران برتر ببیند و همه ی مردم زیر دست او باشند حتی در مرتبه ی خودش هم نمیخواهد کسی را بشناسد.^۴ در این باره نیز پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) میفرماید: «أَنْهَكَ عَنْ ثَلَاثِ خِصَالٍ خِصَالٍ: الْحَسَدِ وَالْحِرْصِ وَالْكِبْرِ؛ خود را از سه خصلت باز دارید: حسادت و حرص و تکبر.»

۳. بخل:

سومین ریشه از ریشه ها حسد بخل است. بخیل کسی است که از همراهی کردن به دیگران و کمک رساندن به آن ها دریغ می کند و خرج کردن برای او بسیار ناگوار است. بخیل در هر چیزی که قابل دادن به دیگری باشد

^۱ صدر، حسد، ص ۲۱۱

^۲ میرزایی، نهج الفصاحه، حدیث ۱۴۶۶، ص ۲۵۳

^۳ مومنون: ۴۷

^۴ صدر، حسد، ص ۲۱۸

عنایت فرماید و دل را از رنگ حسد پاکیزه نماید. چنانچه خداوند می فرماید: «وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ؛ آن چه زنگ در سینه هایشان بود زدودیم.»^۱ اگر سیاه بختی بر کسی چیره شد و تیرگی بر قلبش فراگیر شد توفیق دعا کردن و صدقه دادن و خدا را خواندن از وی سلب می شود یکی از بهترین اوقات برای دعا کردن بعد از نماز های پنج گانه است و صدقه دادن در ماه هایی مثل ماه صفر، تا از گناه پاک شویم. «تَدَارَكُوا الْمَمُومَ وَالْغُمُومَ بِالصَّدَقَاتِ يَكْشِفُ اللَّهُ تَعَالَى ضُرَّكُمْ وَيَنْصُرُكُمْ عَلَى عَدُوِّكُمْ؛ با صدقات اندوه ها و غم ها را جبران کنید گناه ، غم می آورد پس صدقه بدهید تا کفاره ی گناهان باشد و دیگر اندوهگین نباشید تا خداوند با صدقه دادن سختی شما را بر طرف کند و شما را بر دشمنتان یاری رساند.»^۲

---

^۱ اعراف ، ۴۳

^۲ میرزایی، نهج الفصاحه، حدیث ۴۴۷، ص ۸۷

نتیجه گیری

حسد از گناهان کبیره است که مبتلا شدن به این گناه بزرگ باعث زیان های دنیوی و اخروی بسیاری می شود. نهج الفصاحه این کتاب ارزشمند گردآوری شده از سخنان گوهر بار پیامبر دارای ۳۲۲۴ روایت است که از میان آن حدود ۳۵ روایت به موضوع حسد پرداخته است که ۲۵ روایت به طور کلی و عام و ۱۰ روایت به صورت خاص و جزئی است.

علل و ریشه های این رذیله اخلاقی عجب ، خودپرستی، خود فروشی ، حرص و آز می باشد . همان طور که پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) در نهج الفصاحه می فرمایند: «خود را از سه خصلت باز دارید، حسادت و حرص و غرور.»، ۱۰۱۴

در غبطه، انسان مشابه آن نعمت را برای خود آرزو می کند بدون اینکه از بهره دیگران در عذاب باشد، اما در حسد، فرد آرزوی نعمت برای خود و زوال نعمت دیگران را دارد. عدوات و دشمنی ، خیانت و بخل ذاتی به بندگان خدا ، ترس از بازماندن از مقصود و تعزز و تکبر می تواند از انگیزه های حسد باشد. علمای اخلاق برای حسد مراتبی ذکر کرده اند: اولین مرحله خطور قلبی است که بی اختیار ناراحتی در قلب انسان خطور می کند و آرزوی زوال آن نعمت را می نماید. دومین مرحله مشغول داشتن دل و سومین آن، ابراز حسادت است که با اعمال خلاف و گناهیانی چون غیبت و تهمت آن را بروز می دهد.

فرد حسود دچار زیان های فردی چون منفور شدن در نزد دیگران و از دست دادن سلامت و تندرستی و زیان های اجتماعی مانند جلوگیری از ترقی و انحطاط و تنزل جامعه و بازداشتن نیکان از نیکوکاری و از بین رفتن حس اعتماد و امنیت در جامعه می شود همان طور که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز در کتاب ارزشمند نهج الفصاحه می فرمایند: «همانا حسد کارهای نیک را می خورد و از بین می برد همان طور که آتش ، هیزم را می خورد و تبدیل به خاکستر می کند.»، ۱۲۷۷

اما این رذیله ی اخلاقی راه های درمانی هم دارد که در صورت شناختن دنیا و آخرت و یقین به توحید افعالی پروردگار جهان ، همچنین عادت به فضیلت گویی و حسن تواضع و خوش بینی نسبت به دیگران و در نهایت دوستی نمودن با دیگران و دعا و صدقه می تواند از این صفت ناپسند رهایی یابد. در نهج الفصاحه آمده که هر صاحب نعمتی، یعنی کسی که خداوند به او نعمت داده، مورد حسد دیگران است مگر کسی که فروتنی کند زیرا هیچ کس به تواضع کسی حسادت نمی ورزد بلکه آن را دوست می دارد، ۱۰۵۳ . فقط در جایی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) گفته اند حسادت بورزیم و در نهج الفصاحه نیز آمده است که حسادت جز در طلب علم از اخلاق مومن نیست، ۱۰۳۰

خداوندا ما را در زمره ی آنان قرار ده که به آن چه می دانند عمل کنند و هیچگاه دچار حسادت نشوند. (الهی
آمین)

فهرست منابع

- * قرآن کریم
- * نهج الفصاحه
- * نهج البلاغه
- ۱. انصاریان، حسین، عرفان اسلامی، جلد ۱۰، انتشارات دفتر نشر اسلامی، چاپ اول، بی جا، زمستان ۸۳
- ۲. انصاریان، حسین، توبه آغوش رحمت، انتشارات دارالعرفان، چاپ دوم، بی جا، تابستان ۸۴
- ۳. توکلی، رحیم، راههای خروج از صفات رذیله، انتشارات مولف، بی جا، پاییز ۷۷
- ۴. جباران، محمدرضا، درسنامه ی علم اخلاق، جلد دوم، انتشارات هاجر، چاپ سوم، قم، پاییز ۸۵
- ۵. حیدری نراقی، علی محمد، بررسی گناهان کبیره، انتشارات مهدی نراقی، چاپ اول، بهار ۸۵
- ۶. خمینی، روح الله، چهل حدیث، انتشارات نشر تعظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ ۴۴، تهران، ۱۳۸۶ هـ ش
- ۷. راغب اصفهانی، ابوالفرج، مفردات، انتشارات ذوی القربی، چاپ دوم، قم، ۱۴۲۳ هـ ق
- ۸. رشید پور، مجید، مبانی اخلاق اسلامی، انتشارات هجرت، چاپ اول، بی جا، پاییز ۱۳۷۴
- ۹. صدر، رضا، حسد، انتشارات موسسه ی بوستان کتاب، چاپ پنجم، بی جا، ۱۳۸۶ هـ ش
- ۱۰. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، جلد دوم، انتشارات اسوه، قم، ۱۳۷۹ هـ ش
- ۱۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، جلد اول و دوم و سوم، انتشارات دارالکتب الاسلامی، چاپ ۳۹، تهران، ۱۳۸۶ هـ ش
- ۱۲. مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه ی آغاز در اخلاق عملی، انتشارات فرهنگ، بی جا، بی جا
- ۱۳. نراقی، ملا احد، معراج السعاده، انتشارات آیین دانش، چاپ دانش، تابستان ۹۸
- ۱۴. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، انتشارات دانشگاه، ۱۳۸۵ هـ ش

مقالات

- ۱. ولی زاده، ابوالقاسم، ولی زاده، محمد مهدی؛ «پیشگیری و درمان حسد با تیکه بر منابع اسلامی»، مطالعات معرفی در دانشگاه اسلامی، سال ۱۴۰۰، دوره ۲۵
- ۲. بهپور، الهام، ساجدی، مریم؛ «بررسی حسد و پیامد های آن از منظر مدیریت اسلامی و مطالعات نوین مدیریتی»
- ۳. مقاله «پیامد شناسی حسد از نظر قرآن و روایات»، فصلنامه اخلاقی، شماره ۳۸

۴. رستمی، رقیه، «حسادت از دیدگاه قرآن و احادیث»، مجموعه مقالات پنجمین کنفرانس ملی مدیریت، ۱۴۰۰

۵. کلانترزاده، فریبا، «حسادت و راههای پیشگیری از آن»، کنفرانس بین المللی، ۱۳۹۷